

Semiha ve Ayetullah Sumer'in Cumhuriyet Dönemi Duvar Resmi Sanatındaki İzleri: Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası Örneği

Traces of Semiha and Ayetullah Sumer in the Mural Paintings of the Republican Period: The General Directorate Building of Sugar Factories in Türkiye

Muzaffer KARAASLAN

Ludwig Maximilian Üniversitesi, Yakın ve Orta Doğu Enstitüsü, Münih, Almanya
Ludwig-Maximilian Universität, Institut für den Nahen und Mittleren Osten München, Germany
muzafferkaraaslan1@gmail.com
ORCID ID: 0000-0002-6095-141X

DOI: 10.5505/jas.2025.27870

Öz

Makalenin amacı, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatının önemli örneklerini barındıran Ankara'daki Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası'ndaki duvar resimlerini tanıtmak ve bu eserlerin üretim sürecini tartışmaktır. Söz konusu duvar resimleri, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatının öncü isimlerinden Ayetullah Sumer (1905-1979) ve Semiha Sumer'e (1919-2006) aittir. 1957 yılına ait olan duvar resimleri, hem resim ve mimari ilişkisinin önemli yönlerine ışık tutmakta hem de sanatçı bir çiftin üretim süreçlerini gözler önüne sermektedir. Ayetullah Sumer ve Semiha Sumer'in duvar resimleri üzerine yapılan çalışmalar oldukça sınırlıdır. Hem bireysel hem de kolektif eserler üreten bu iki sanatçı, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatının gelişiminde önemli bir rol oynamaktadır. Çalışmanın duvar resimleri ile ilgili alan araştırması süreci, eserlerin yerinde incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Kurumdan talep edilen görseller, bu makalede kullanılan fotoğrafların temin edilmesini sağlamıştır. Ayrıca, Sumer Aile Arşivi, çalışmanın en önemli birincil kaynaklarını içermektedir. Aile arşivinde yer alan etütler, fotoğraflar, faturalar ve sözleşmeler, titizlikle incelenmiş ve bu kaynaklar, makalenin güvenilir verilere dayalı olarak hazırlanmasına olanak tanımıştır.

Anahtar sözcükler: Duvar resmi, Cumhuriyet Dönemi Sanatı, Ayetullah Sumer, Semiha Sumer, Kamusal sanat, Şeker Fabrikaları, Genel Müdürlük Binası, Ankara

Abstract

The aim of article is to present the murals in the General Directorate building in Ankara of Sugar Factories in Türkiye, which has significant examples of Republican Period mural painting, and to examine the production process of these works. The murals in question were created by Ayetullah Sumer (1905-1979) and Semiha Sumer (1919-2006), prominent figures in Republican Period mural art. Dating back to 1957, these murals illuminate key aspects of the relationship between painting and architecture, while also providing insight into the collaborative artistic practices of the couple. While the research on the murals by Ayetullah Sumer and Semiha Sumer remains limited, these two artists, both through their individual and collaborative work, have played a crucial role in the development of mural paintings during the Republican Period. The field research process for the mural paintings in study was carried out through an on-site examination of the works. Visual materials obtained from the institution facilitated the acquisition of

the photographs used in this article. Furthermore, the Sumer Family Archive constitutes one of the most significant primary sources of this research. The sketches, photographs, invoices, and contracts found within the family archive were meticulously analyzed to provide reliable and verifiable data for the article.

Keywords: Wall painting, Republican Period Art, Ayetullah Sumer, Semiha Sumer, Public art, Sugar Factories, Headquarters Building, Ankara

Giriş

Sanat tarihinin önemli inceleme alanlarından biri duvar resimleridir. Cumhuriyet Dönemi duvar resimleri farklı kültürel katmanlardan beslenen ve çeşitli sanat anlayışlarını içeren bir üretim alanı olarak öne çıkmaktadır. Bu dönemde duvar resimlerinin iki temel doğrultuda geliştiği görülmektedir. Bunlar ilk olarak, halk sanatçıları tarafından Osmanlı geleneğine bağlı olarak üretilen eserler, ikincisi ise akademik sanatçıların, çağdaş sanat anlayışları doğrultusunda ürettiği duvar resimleridir. Birbirinden farklı bu iki yaklaşım aynı döneme ait duvar resmi örneklerinde, estetik açıdan zengin ve çeşitli bir sanat dünyasının ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu makale akademik eğitim alan sanatçıların yaptığı duvar resimlerini konu almaktadır. Bundan dolayı tarihsel arka plan anlatımı Osmanlı aidiyetiyle beslenen halk sanatçılarıyla değil akademik ressamların yarattığı dünya üzerinden ele alınacaktır.

Cumhuriyet Dönemi sanat dünyasının önemle üzerinde durduğu konulardan biri sanat-mimari birlikteliğidir. 1953 yılında düzenlenen Milletlerarası Mimarlar Kongresi'nde, farklı sanat dallarının bir arada kullanılması gerektiğine dair görüşler öne çıkmış ve bu yaklaşım, mimaride duvar resmi, mozaik ve seramik gibi sanat türlerinin yaygınlaşmasına zemin hazırlamıştır (Kalmık, 1944, s. 2; Üren, 1944, s. 31; Pamir, 1986, s. 6). Bu doğrultuda özellikle 1950'li yıllardan sonra kamusal yapılarda duvar resmi üretimlerinde bir artış vardır.

Kamusal yapılardan genellikle akademiden eğitim almış sanatçıların sipariş aldığı görülmektedir. Bu noktada sanatçıların yetiştiği okulların ve eğitimlerinin önemi daha da ortaya çıkmaktadır. Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatında akademik anlamda en büyük gelişme 1933 yılında Sumer'in İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisine fresk atölyesi kurmasıdır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında duvar resmine yönelik böyle bir akademik yaklaşımın varlığı, alanda uzman sanatçıların yetişmesine katkı

sağlamıştır. Fresk atölyesinin yanı sıra diğer atölyelerden mezun olan sanatçıların da duvar resimleri yaptığı bilinmektedir. Bu akademik çerçeve, sanatçıları yeni üsluplar denemeye teşvik etmiş ve duvar resimlerinde yenilikçi eğilimlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Cumhuriyet Dönemi sanatçıları, teknik anlamda geleneği sürdürmekle birlikte, konu seçimleri ve üsluplarında geleneksel yaklaşımdan belirgin kopuşlar ve dönüşümler sergilemiştir. Ayetullah Sumer, Naci Kalmukoğlu, Nuri İyem, Ercüment Kalmık ve Hamit Görele duvar resminde bu değişimlerin izlenebileceği önemli sanatçıların arasında yer almaktadırlar (Sumer, 1977, s. 2; Karaaslan ve Şahin Tekinalp, 2023, s. 580).

Bu makalenin amacı, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatının önemli örneklerini barındıran Ankara'daki Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası'ndaki duvar resimlerini tanıtmak ve eserlerin üretim sürecini tartışmaktır. Söz konusu duvar resimleri, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatının öncü isimlerinden Ayetullah Sumer ve Semiha Sumer'e aittir. Bu eserler, hem resim ve mimari ilişkisinin önemli yönlerine ışık tutmakta hem de sanatçı bir çiftin üretim süreçlerini gözler önüne sermektedir.

Çalışmanın duvar resimleri ile ilgili alan araştırması süreci, eserlerin yerinde incelenmesiyle gerçekleştirilmiştir. Kurumdan talep edilen görseller, bu makalede kullanılan fotoğrafların temin edilmesini sağlamıştır. Ayrıca, Sumer Aile Arşivi, çalışmanın en önemli birincil kaynaklarını içermektedir. Aile arşivinde yer alan etütler, fotoğraflar, faturalar ve sözleşmeler titizlikle incelenmiş ve bu kaynaklar, makalenin güvenilir verilere dayalı olarak hazırlanmasına olanak tanımıştır.

Ayetullah Sumer

Mehmet Nüzhet Ayetullah Sumer, 4 Nisan 1905 tarihinde İzmir'de dünyaya gelmiştir. İzmir'in tanınmış ailelerinden biri olan Allamezadeler ailesine mensup olan Ayetullah Sumer'in babası, Düyûn-ı Umumiye Âşar Mü-

dürü Mehmet Esat Bey, annesi ise Saniye Hanım'dır (Doğum Kâğıdı,¹ 1905; Akpınar, 2020, s. 3-4).

Ayetullah Sumer, ilk ve orta öğrenimini İzmir Birinci Sultanisinde, günümüzde İzmir Atatürk Lisesi olarak bilinen okulda tamamlamıştır (Şekil 1). İzmir'deki eğitiminin ardından 1925 yılında ticaret eğitimi almak amacıyla ailesi tarafından Fransa'ya gönderilmiştir. Marsilya Ticaret Okuluna kaydolun Sumer, Fransa'daki eğitim sürecinde, İzmir'de başlayan sanata olan ilgisini daha da derinleştirmiştir. Marsilya Güzel Sanatlar Akademisinde görevli Theophile Berengier'in atölyesinde iki yıl süreyle yarı zamanlı eğitim alan sanatçı, klasik resim anlayışı doğrultusunda birçok çalışma gerçekleştirmiş ve özellikle hocasının desen derslerindeki eğitimi sayesinde bu alandaki yetkinliğini geliştirmiştir. Sumer, burada hem ticaret eğitimini başarıyla tamamlayarak 1927 yılında mezun olmuş hem de Marsilya Güzel Sanatlar Akademisinde resim dersleri alarak gelecekte yapmayı hedeflediği sanat kariyerinin temellerini atmıştır. Sanatçı, mezuniyetinin ardından Türkiye'ye dönmüştür (Marsilya Ticaret Okulu Diploması,² 1927; Taneri, 2002, s. 10; Akpınar, 2018, s. 92-98; Karaaslan, 2024, s. 15).

Türkiye'ye dönmesiyle birlikte Osmanlı Bankası'nda görev yapan Ayetullah Sumer, 1928 yılında yeniden Fransa'ya gitmeye karar vermiştir. Bu noktada kazandığı devlet bursu oldukça önemlidir. Aile arşivinde bulunan belgeler, bu döneme ilişkin değerli veriler sunmakta ve sanatçının eğitim hayatı hakkında kapsamlı bir bilgi edinmeyi mümkün kılmaktadır. Ayetullah Sumer, Paris Ulusal Güzel Sanatlar Okulu giriş sınavında "*Ayı Başı*" adlı eseriyle ilgi uyandırmış ve yüksek bir puan alarak sınavı başarıyla geçmiştir.³ Bu başarısının ardından ressam, Akademinin fresk atölyesine kabul edilmiştir. Ayetullah Sumer, fresk atölyesinde dönemin önemli hocalarından Baudoüin'in öğrencisi olarak yalnızca teorik eğitim almayıp, aynı zamanda çeşitli uygulamalı projelerde de yer almıştır. 28 Şubat 1933 tarihli belge oldukça önemlidir. Adeta bir referans mektubu niteliğinde olan bu belge, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi için çalışmasının uygunluğuna referans olmak amacıyla sanatçının İstanbul'a dönüşü sonrasında düzenlenmiştir.

Şekil 1. Ayetullah Sumer.

Kaynak: Sumer Aile Arşivi.

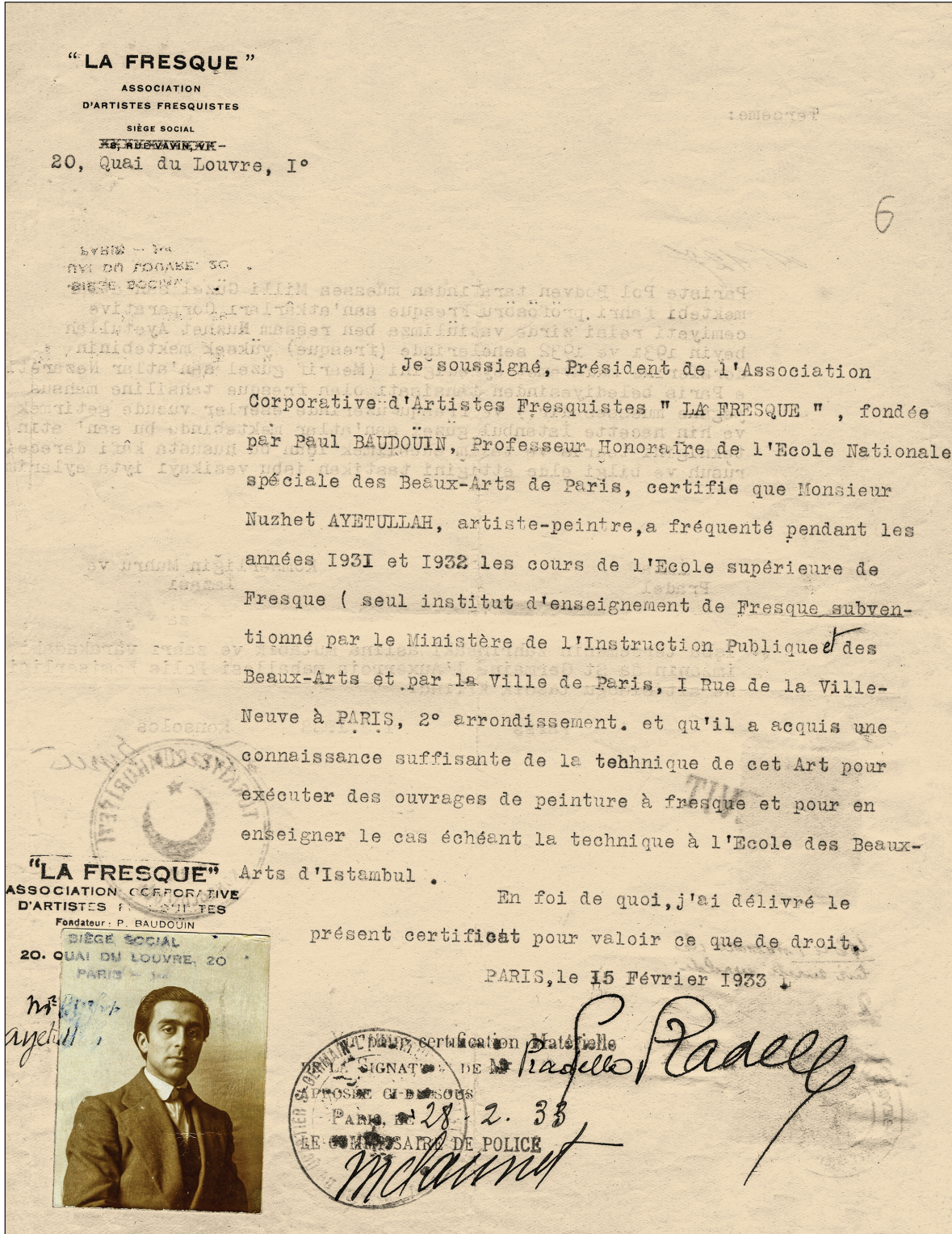
Belgeye göre Sumer, 1931 ve 1932 yıllarında fresk atölyesinde eğitim görmüştür (Şekil 2). Bu tarihlerden önceyse Paris Ulusal Güzel Sanatlar Okulunda genel resim dersleri aldığı anlaşılmaktadır (La Fresque Belgesi, 1933).⁴ Sumer'in, sanat hayatının ilk yıllarında hocası Paul Baudoüin'in sanat anlayışından etkilendiği açıkça görülmektedir. Baudoüin, "La Fresque" derneğinin kurucularındandır (Monfort, 2013, s. 1-3). Kendisi empresyonist bir ressamdır ve eserlerinde genellikle pastel tonlar kullanmıştır. Bu özellik Ayetullah Sumer'in resimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Duvar resimlerinde pastel ve sade tonlar tercih eden Sumer'in her ne kadar duvar resimlerinde pek görülmesi de ilk evresi (1920'ler-1939) olarak

1 1905 tarihli doğum kâğıdına aile arşivinden erişilmiştir.

2 6 Ocak 1927 tarihli Marsilya Ticaret Okulu diplomasına aile arşivinden erişilmiştir.

3 "Ayı Başı" isimli eser günümüzde ailenin koleksiyonunda bulunmaktadır. Sumer'in bu sınavdan yüksek puan aldığı, kızı Nazan Sumer Akpınar'la yapılan görüşmelerde öğrenilmiştir (Kişisel İletişim, Nazan Sumer Akpınar, 2023).

4 Şekil 2'de de yer verilen bu 1933 tarihli "La Fresque" adlı fresk sanatçıları derneği sertifikasına aile arşivinden erişilmiştir.

Şekil 2. Ayetullah Sumer'in "LA FRESQUE" adlı fresk sanatçıları derneğinden aldığı sertifika, 15 Şubat 1933.

Kaynak: Sumer Aile Arşivi.

tanımladığımız dönemde ürettiği tablolarında empresyonizm açıkça karşımıza çıkmaktadır.

Sanatçının Fransa'daki süreci sadece resim eğitimi açısından değil aynı zamanda katıldığı sergiler açısından da oldukça önemlidir. Ayetullah Sumer, 1929 ile 1932 yılları arasında Marsilya, Versailles ve Paris'te birçok karma sergiye katılmakla birlikte, sınırlı sayıda kişisel sergi de düzenlemiştir. Bununla birlikte 1932 yılında Versailles salon sergisinin ayrı bir önemi vardır. *Siyahlı Kadın* adlı eseriyle kabul edilen sanatçı, buradan gümüş madalya kazanmıştır.⁵ Bu ödül, Ayetullah Sumer'in Fransa'daki eğitim sürecinin başarıyla tamamlandığını ve ülkesine geri dönmeye hazır olduğunu simgelemektedir. Aile arşivindeki 30 Kasım 1932 tarihli belge, sanatçının Versailles salon sergisine katıldıktan sonra 5 Aralık 1932'de Türkiye'ye döndüğünü ortaya koymaktadır (Salon De L'union,⁶ Des Artistes De Provence, 1929; Geraud, 1930, s. 9; Blanc, 1930; Les Beaux-Arts Nuhzet Ayetoullah chez Jouvenè, 1930; D., 1931; C., 1931; Exposition Nuzhet Ayetoullah, 1932;⁷ Morro, 1932; Turpin, 1932.; Société des Amis des Arts de Seine-et-Oise,⁸ 1932; Diplome de Medaille D'argent⁹, 1932; Gümüş Madalya Hk. Dilekçe¹⁰, 1932).

Ayetullah Sumer'in Türkiye'deki en önemli katkılarından biri, 1933 yılında Güzel Sanatlar Akademisinde fresk atölyesini kurmasıdır (Şekil 3). Bu atölye, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatı açısından tarihî bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Sumer, söz konusu atölye aracılığıyla Türkiye'de birçok duvar resmi siparişi almanın yanı sıra yeni sanatçılar yetiştirerek duvar resmi sanatının gelişimine önemli bir katkı sunmuştur (Kıymetli Bir Ressamımız, 1933, s. 9; Fresk Atölyesi, 1934, s. 5; Millî Eğitim,¹¹ 1961).

Sanatçının akademik kariyeri ve Türkiye'deki sanat ortamındaki etkinlikleri, onu idealist bir sanat anlayışına yaklaştırmıştır. 1934 yılında, Osmanlı Ressamlar Cemiyeti kökenli olan ve daha sonra ismini değiştiren Güzel Sanatlar Birliğine üye olmuştur (Berk ve Özsegin, 1983; s. 42-44; Güler, 2007, s. XI). 1937'de bu cemiyetin yönetim kuruluna seçilen Sumer, 1955 yılına kadar farklı yönetim görevlerinde bulunmuştur. Güzel Sanatlar Birliği,

Fresk atölyesi

Bu atölyenin lâğvi haberleri doğru değildir

Güzel San'atlar Akademisinde geçen sene bir Fresk atölyesi açılmıştı. Bu atölyenin kapanmak üzere olduğu hakkında bazı şayialar isittik. Açılalı henüz bir sene olduğu ve henüz nasıl bir esere verdiği tec- Nüzhet Ayetullah B rübe edecek kadar bir zaman geçmediği için bu habere pek te inanamıyarak atölyenin kıymetli mualimi Nüzhet Ayetullah Beyden mâlumat istedik.

Fransada yedi sene bu san'ati etüt ederek geçen sene memleketimize gelen ve Güzel San'atlar Akademisine muallim tayin edilen Nüzhet Ayetullah Bey bize şu izahatı verdi:

«— Fresk atölyesi açıktır ve hali faaliyettedir. Yalnız her işin başlangıcında olduğu gibi bu işte de müşkülâtla karşılaşmak tabii idi. Fakat Maarif Vekâletinin, Güzel San'atlar müdiriyetinin gayret ve himmetleri bu müşkülâtı izale etmektedir. Esasen bu çok eski ve asil san'at daha memleketimiz için pek yeni - dir. Fresk san'atı inşaatın dahili ve harici en sağlam ve en münasip dekorasyonunu teşkil ettiği için şehirlerimizin imarı hususunda son derece mühim bir âmil olabilir.»

Şekil 3. Ayetullah Sumer'in fresk atölyesine yönelik çıkan haber.

Kaynak: Fresk atölyesi, 1934, s. 5.

5 1932 tarihli Gümüş Madalya Hk. dilekçeye aile arşivinden erişilmiştir.

6 1929 tarihli *Salon de l'union des artistes de provence* sergi broşürüne aile arşivinden erişilmiştir.

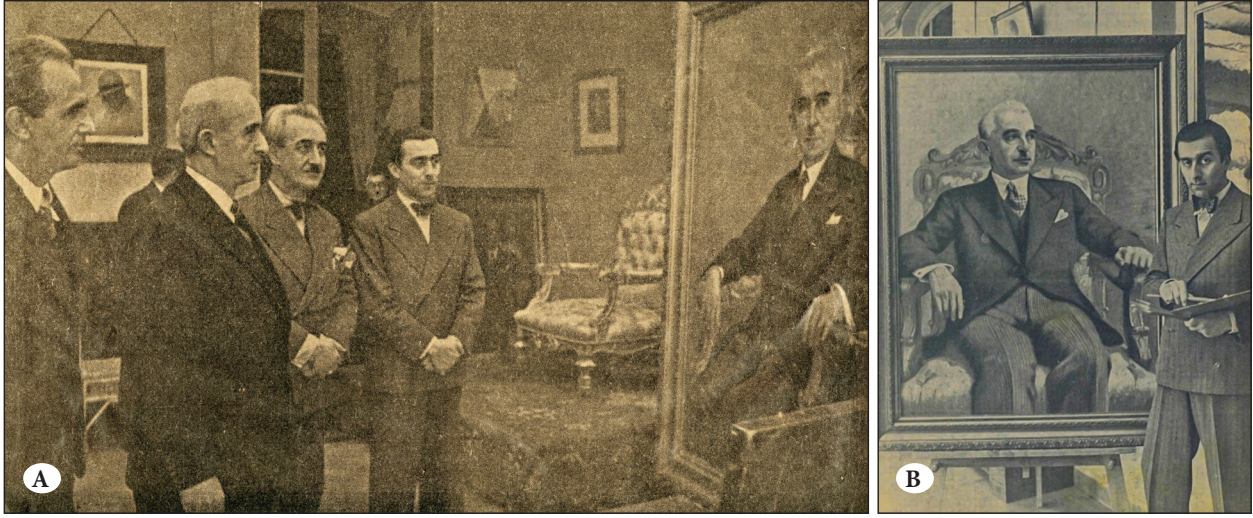
7 1932 tarihli *Exposition Nuzhet Ayetoullah* sergi broşürüne aile arşivinden erişilmiştir.

8 1932 tarihli *Société des amis des arts de Seine-et-Oise* sergi broşürüne aile arşivinden erişilmiştir.

9 1932 tarihli *diplome de medaille d'argent* belgesine aile arşivinden erişilmiştir.

10 1932 tarihli gümüş madalya hk. dilekçeye aile arşivinden erişilmiştir.

11 17 Şubat 1961 tarihli Millî Eğitim Müdürlüğü belgesine aile arşivinden erişilmiştir.

Şekil 4A ve 4B. İbrahim Çallı, İsmet İnönü, Feyhaman Duran, Ayetullah Sumer (4A) ve Ayetullah Sumer (4B).

Kaynak: Sumer Aile Arşivi.

sanatçının hayatında önemli bir yer tutmuş ve Sumer, üyeliğini hayatının sonuna kadar sürdürmüştür.

Ayetullah Sumer'in 1939 yılında katıldığı yurt gezileri kariyeri açısından oldukça mühimdir. Gezi kapsamında Afyonkarahisar'a giden sanatçı, bölgenin farklı manzara-larını resmetmiş ve yerel kahramanların portrelerini yapmıştır. Bu döneme ait olan en dikkat çekici eserlerinden biri Emirdağlı Tahir Efe portresidir (B. Sumer, Şehrimiz, 1939; Partimizin Güzel Bir, 1939, s. 2).

Sumer'in sanat kariyerinde önemli dönüm noktalarından biri, 1939 yılında İsmet İnönü'nün portresini yapmak üzere davet edilmesidir (Şekil 4A ve 4B). Cumhuriyet Halk Partisi, İnönü'nün portresinin Türk sanatçıları tarafından yapılmasını istemiş ve bu bağlamda İbrahim Çallı ile Feyhaman Duran görevlendirilmiştir. Ancak, İnönü'nün özel daveti üzerine Ayetullah Sumer de üçüncü sanatçı olarak bu projeye katılarak İnönü'nün portresini yapmıştır. Ayrıca sanatçı, bireysel olarak da çeşitli İnönü portreleri resimlemiş ve sergilerinde yer vermiştir (Tufan, 1940, s. 6; Karaaslan, 2024, s. 22-23).

Ayetullah Sumer, 1940 yılında Semiha Sumer ile evlenmiş ve bu evlilik yalnızca kişisel yaşamını değil, sanatsal üretimini de derinden etkilemiştir. Eşi, aynı zamanda en büyük destekçisi ve sanatçı için önemli bir iş ortağı olmuştur. Birlikte, 1960 yılında resim ve yağlıboya kur-

su açarak sanat dünyasında önemli bir adım atmışlar ve çeşitli kurumlardan siparişler alarak üretimlerini sürdürmüşlerdir. Evlilikleri boyunca hem yaşam hem de sanatsal iş birlikleri, Ayetullah Sumer'in 1979'daki vefatına kadar sürmüştür.

Semiha Sumer

Semiha Feriha Sumer üzerine ne yazık ki kapsamlı bir akademik araştırma bulunmamaktadır. Ancak, sanatçının hayatı hakkında en önemli birincil kaynak, aile arşivinde yer alan ve onun kendi kalemıyla yazdığı otobiyografisidir. Bu belgeye göre, 1919 yılında İstanbul'da doğan Semiha Sumer, 1934 yılında İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisini kazanmıştır. Akademideki eğitim hayatı boyunca çeşitli hocaların atölyelerinde yer alan Sumer, desen ve sulu boya derslerini Edip Hakkı Köseoğlu'dan, dekorasyon ve afiş tasarımı derslerini Philipp Ginther'den, yağlı boya eğitimini ise Feyhaman Duran'dan almıştır (Kişisel İletişim, Hasan Aslan Akpınar, 2021; Kişisel İletişim, Nazan Sumer Akpınar, 2023).

Sanat eğitimi süresince büyük başarılar elde eden Semiha Sumer, duvar resmi ile tanışmasını ise 1940 yılında evlendiği Ayetullah Sumer ile ortak çalışmalar yaparak gerçekleştirmiştir (Şekil 5). Aile arşivindeki belgelerden edinilen bilgilere göre sanatçı, 1940'ların ortalarından itibaren eşi Ayetullah Sumer ile birlikte duvar resmi ça-

Şekil 5. Semiha ve Ayetullah Sumer.
Kaynak: Sumer Aile Arşivi.

lışmalarına başlamıştır. Bu dönemde, eğitim hayatında edindiği teorik bilgilerini pratiğe dökme imkânı bulmuş ve duvar resmi alanında önemli deneyimler kazanmıştır (Karaaslan, 2024, s. 28-29).

Semiha Sumer'in duvar resmi üretimi, başlangıçta eşi Ayetullah Sumer'e asistanlık yaparak başlamıştır. Bu süreçte ikili, birlikte birçok duvar resmi üretmiş olsa da Semiha Sumer'in bazı eserlerin eskizlerini de hazırladığı bilinmektedir. Sanatçının üretim süreci yalnızca duvar resimleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda çeşitli tablo çalışmalarına da imza atmıştır. Bu çalışmalar, Semiha Sumer'in sanatsal ifade biçimindeki çeşitliliği ve yetkinliğini ortaya koymaktadır. Sanatçı, 2006 yılında vefat etmiştir.

Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası'ndaki Duvar Resimleri

Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası Cumhuriyet Dönemi duvar resimleri açısından önemli örnekleri içerisinde barındırmaktadır. 1954 yılında inşa edilen yapıda toplam dört duvar resmi vardır. Bunların ikisi fuaye alanında diğer ikisi ise toplantı salonundadır.

Toplantı salonunun karşılıklı iki duvarında yer alan duvar resimleri, mekânla organik bağ kurulabilen sahneler sunmaktadır. İlk resimde geniş bir bozkır manzarası

göze çarpmaktadır. Kompozisyonun merkezinde, tarlayı süren bir traktör dikkat çekmektedir. Sanatçı, traktörün çevresindeki toprağı kuraklığın etkisiyle çatlamış bir hâlde betimlemiştir. Resmin sol bölümünde bir kadın, bir çocuk ve koyun figürü yer alırken, arka planda iki binek hayvanına binmiş insanlar görülmektedir. Ayrıca, uzaklara doğru uzanan dağ silüetleri ve çeşitli yapı tasvirleri kompozisyona derinlik kazandırmaktadır (Şekil 6).

İkinci duvar resmi, yine geniş bir doğa manzarası içinde betimlenmiştir ve tarlada çalışan insan figürlerinden oluşmaktadır. İnsanlar, farklı duruş ve hareketlerle, dinamik bir kompozisyon içerisinde tasvir edilmiştir. Bulundukları tarlada, büyük yapraklara sahip bitkiler yer almakta olup, bu bitkilerin şeker pancarı olduğu düşünülmektedir. Kompozisyonun sağ bölümünde, ağaca yaslanmış ve kucağında bir çocuk tutan kadın figürü dikkat çekmektedir. Kadının hemen yanında bir hasır sepet ve seramik testi konumlandırılmıştır. Arka planda ise farklı yüksekliklere sahip dağ silüetleri görülmektedir (Şekil 7).

Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası'nın toplantı salonunda yer alan bu iki duvar resmi, içerik ve anlatım açısından birbirini tamamlayan bir temaya sahiptir. İlk kompozisyon, ekim sürecine hazırlanan ve kuraklık etkileri gözlemlenen bozkır coğrafyasını konu edinirken, ikinci kompozisyon verimli tarım arazileri ile üretim

Şekil 6. Toplantı salonundaki duvar resmi.

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü.

Şekil 7. Toplantı salonundaki duvar resmi.

Kaynak: Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü.

sürecinde çalışan çiftçi ve işçileri betimlemektedir. Bu iki sahne, tarımsal üretim döngüsünü ve emeğin doğayla olan etkileşimini görsel bir anlatımla sunmaktadır.

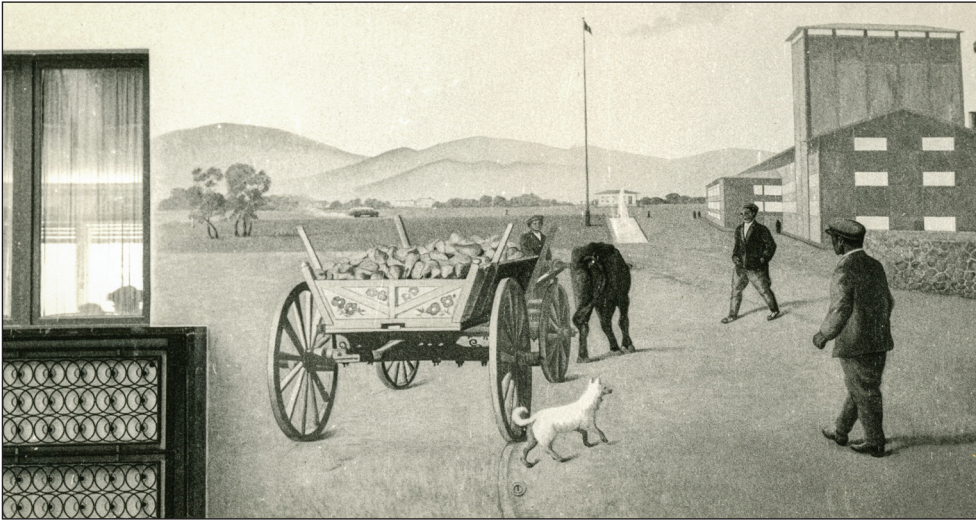
Kurum bünyesinde yer alan diğer iki duvar resmi fua-ye alanında konumlandırılmış olup, inceleme sırasında üzerlerinin kapalı olması nedeniyle aile arşivinde bulunan eski fotoğraflar aracılığıyla değerlendirilmiştir. İlk eserde, tarımsal üretim sürecinin başlangıcına işaret eden bir

sahne tasvir edilmekte ve bir çiftçinin atlarla tarlayı sürme anı konu edilmiştir. Arka planda ise dağlarla birlikte bir nehir ya da göl betimlemesi dikkat çekmektedir (Şekil 8). Fotoğraflar üzerinden incelenen ikinci duvar resmi, hasat edilen ürünlerin fabrikaya taşınma sürecine odaklanmaktadır. Kompozisyonun ön planında, at arabası içinde taşınan şeker pancarları yer alırken, çevresinde bu sürece eşlik eden insanlar ve bir köpek figürü görülmek-

Şekil 8. Fuaye alanındaki duvar resmi.

Kaynak: Sumer Aile Arşivi.

Şekil 9. Fuaye alanındaki duvar resmi.

Kaynak: Sumer Aile Arşivi.

tedir. Resmin sağ tarafında, fabrikanın büyük ve dikkat çekici bir yapı olarak konumlandırıldığı, arka planda ise geniş bir manzaranın uzandığı gözlemlenmektedir (Şekil 9). Yapıda bulunan tüm duvar resimleri, resim ve mimari arasındaki uyumu yansıtırken, aynı zamanda kurumun misyonunu güçlü bir biçimde vurgulamaktadırlar. Bu eserlerde, şeker üretim sürecinin neredeyse tüm aşamalarının bir bütünlük içinde görselleştirildiği söylenebilir.

Duvar Resimleri İçin Hazırlanan Etütler

Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası'nda yer alan duvar resimlerini önemli kılan unsurlardan biri, sanatçıların aile koleksiyonunda bulunan etüt çalışmalarıdır. Bu etütler, hem sanatçıların yaratım sürecine dair önemli ipuçları sunmakta hem de duvar resimlerinin uygulanma aşamasında meydana gelen kompozisyonel değişimleri anlamak açısından değerli bir kaynak teşkil

etmektedir. Koleksiyonda yer alan üç etüt çalışmasından ikisi, toplantı salonunda bulunan duvar resimlerine yönelik hazırlık çizimleridir. Özellikle, toprağın kazıldığı ve bir kadın ile çocuğun ağacın gölgesinde oturduğu etüt çalışması, duvar resmindeki sahneyle büyük ölçüde örtüşmekte olup, sanatçının tasarım sürecine dair doğrudan bir bağ kurmaktadır (Şekil 10).

Toplantı salonundaki duvar resmi için hazırlanan ikinci etüt, günümüzdeki uygulamadan belirgin farklılıklar göstermektedir. Mevcut kompozisyonda, traktörle sürülen toprak ve yanında betimlenen kadın ile çocuk figür-

leri yer alırken, etütte ise hasat sürecinde çalışan köylü figürleri ön plana çıkmaktadır. Duvar resmi ile etüt arasındaki en belirgin ortak nokta, kompozisyonun sol kısmında konumlanan anne ve çocuk tasviridir. Sanatçılar, bu figürleri korurken diğer unsurları tamamen değiştirerek kompozisyonu yeniden kurgulamışlardır. Etütte dikkat çeken bir diğer unsur ise kucığında çocuğunu tutan kadın figürüdür. Bu tasvir, yapının diğer duvar resminde yer alan kadın betimlemesiyle benzerlik göstermekte olup, sanatçıların figüratif anlatımda benzer temaları sürdürdüğüne işaret etmektedir (Şekil 11).

Şekil 10. Duvar resmi için hazırlanan etüt.
Kaynak: Sumer Aile Koleksiyonu.

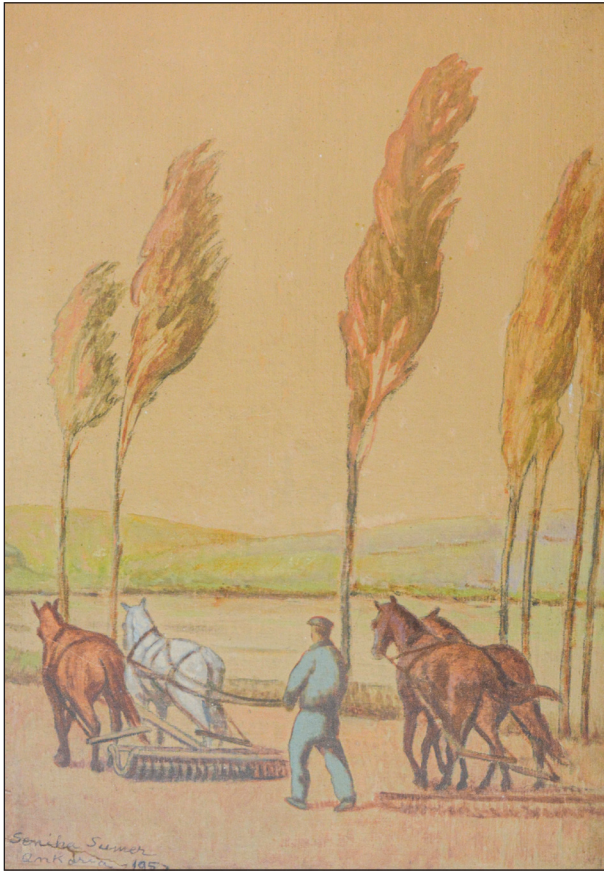
Şekil 11. Duvar resmi için hazırlanan etüt.
Kaynak: Sumer Aile Koleksiyonu.

Etütüne ulaşılan bir diğer örnek, fuaye alanında yer alan duvar resmine aittir. Kompozisyonda, tarlanın sürülme sahnesi, etüt ile büyük ölçüde örtüşmekle birlikte tasarım sürecindeki tutarlılığı da gözler önüne sermektedir (Şekil 12). Yapıda bulunan etüt çalışmaları, sanatçıların uygulama sürecine dair önemli veriler sunarak, üretim aşamalarını açık bir şekilde takip etmeyi mümkün kılmaktadır. Bu doğrultuda, bazı etütlerin nihai kompozisyona birebir aktarıldığı, bazılarında ise uygulama esnasında çeşitli değişikliklere gidildiği anlaşılmaktadır. Bir diğer dikkat çeken husus, etütlerde Semiha Sumer'in imzasının yer almasıdır. Bu durum, hazırlık çizimlerinin Semiha Hanım tarafından yapıldığını, uygulama aşamasında ise sanatçı çiftin birlikte çalıştığını göstermektedir. Nitekim duvar resimlerinin altındaki sanatçı imzaları da bu durumu doğrulamaktadır. Eserlerde, 1957 tarihinin yanı sıra Ayetullah Sumer ve Semiha Sumer imzaları okunabilmekte-

dir (Şekil 13). Ayrıca aile arşivindeki bir fotoğraf da duvar resminin uygulama sürecine ışık tutmaktadır (Şekil 14).

Sanatçıların Ankara'daki tek duvar resmi Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası'nda değildir. Bu yapının öncesinde, 1954 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesinde de benzer şekilde duvar resimleri yapılmıştır. Ancak, bu eserlerden birinin günümüze ulaşmadığı, yalnızca fotoğraf belgeleri aracılığıyla varlığına

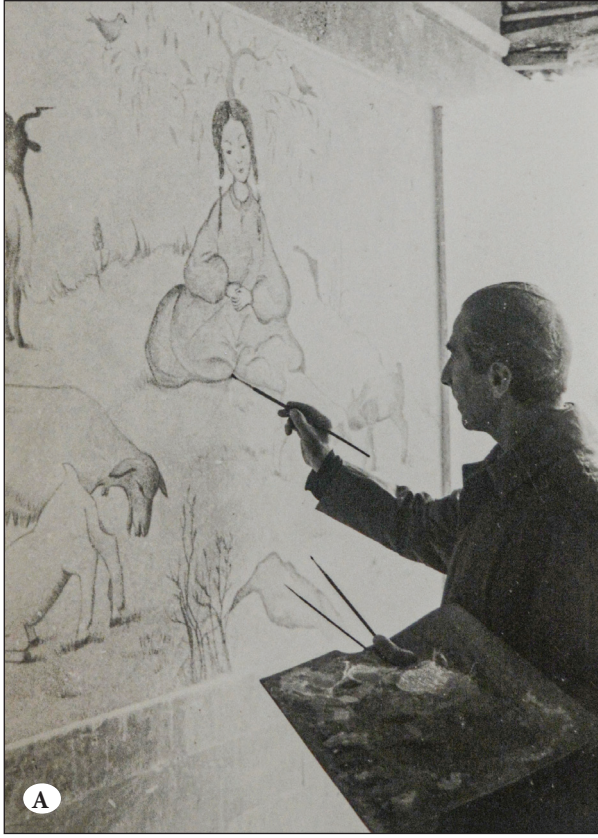
Şekil 12. Duvar resmi etütü.
Kaynak: Sumer Aile Koleksiyonu.

Şekil 13. Duvar resmindeki sanatçı imzası detayı.
Kaynak: Sumer Aile Koleksiyonu.

Şekil 14. Semiha Sumer duvar resmi yaparken.
Kaynak: Sumer Aile Koleksiyonu.

Şekil 15A ve 15B. Ayetullah ve Semiha Sumer Hacettepe Üniversitesinde duvar resmi yaparlarken.

Kaynak: Sumer Aile Arşivi.

dair tespitlerde bulunulabildiği belirtilmelidir (Şekil 15A ve 15B). Sanatçılar, yalnızca Ankara’da değil, özellikle İstanbul’da da ortak çalışmalar üretmişlerdir. Yapı Kredi Bankası’nın farklı şubelerinde gerçekleştirdikleri duvar resimleri, bu ortak projelerin örnekleri arasında yer almaktadır. Ayrıca, söz konusu çalışmalarda, sanatçıların kızı Nazan Sumer Akpınar da asistanlık yaptığını ifade etmektedir (Karaaslan, 2024, s. 184-185, 213).

Değerlendirme ve Sonuç

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası’nda bulunan dört duvar resmi, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatının önemli örnekleri arasında yer almaktadır. Toplantı salonu ve fuaye alanında konumlanan bu eserler, birbirleriyle organik bir bütünlük içinde olup, şeker üretim sürecinin tarladan fabrikaya uzanan aşamalarını izleyiciye görsel bir anlatımla sunmaktadır. Bu bağlamda, resim ile mimari arasında güçlü bir ilişki olduğu söylenebilir.

Cumhuriyet’in idealleri doğrultusunda üretimlerin artması ve sanayi ile tarım alanlarında gerçekleştirilen yatırımların ayrıca üzerinde durulması gerekmektedir. Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ, 1935 yılında kurulmuştur ve bu tarihten sonra ülke genelinde şeker fabrikaları inşa edilmiş ve şeker üretimi için tarım alanında önemli adımlar atılmıştır. Duvar resimlerinin yer aldığı yapı ise 1950’lere tarihlenmektedir. Bu nedenle, söz konusu duvar resimlerini yalnızca bir sanat eseri olarak değil aynı zamanda Cumhuriyet’in ideallerini yansıtan bir ifade biçimi olarak değerlendirmek gerekmektedir. Duvar resimlerindeki temaların oldukça bilinçli bir şekilde seçildiği ve muhtemelen sanatçıların, bu kararın alınmasında kurum yöneticileriyle fikir alışverişinde bulundukları düşünülebilir.

Cumhuriyet’in erken dönemine ait sanatsal üretimler değerlendirilirken, seçilen temaların dönemin genel üretim anlayışı bağlamında ele alınması gerekmektedir. Bu dönemde özellikle köy ve köylü temalarının yoğun bi-

çimde işlendiği görülmektedir. Anadolu insanı kimi zaman üretim faaliyetlerinin içerisinde, sürüler ve bereketli topraklarla çevrili şekilde, kimi zaman ise çorak araziler arasında betimlenmiştir. Bu temaya ilişkin örnekler incelendiğinde, 1929 yılında Ankara'daki Ziraat Bankasına İbrahim Çallı ve Namık İsmail tarafından yapılan duvar resimlerinin, Türkiye Şeker Fabrikalarında yer alan benzer içerikli kompozisyonlarla ortak temalar taşıdığı anlaşılmaktadır. Her iki durumda da köylünün üretim süreci sanatın merkezine yerleştirilmiştir. 1933 yılında Naci Kalmukoğlu, İstanbul'daki Marmara Apartmanı için çoban ve sürü temasını tercih etmiştir. Benzer bir konuyu 1930'lar ya da 1940'ların başlarında Hamit Görele, İstanbul'daki Zümrüt Palas Apartmanı'na uygulamıştır.

Örnekler çoğaltılabilir olmakla birlikte, Cumhuriyet'in erken döneminde köy ve köylü figürünün sanatçılar açısından gündemde olması dikkat çekicidir. Bu durum, savaş sonrası yeniden yapılanma sürecinde Türkiye'nin ekonomik kalkınma stratejisini büyük ölçüde tarım ve hayvancılığa dayandırmasıyla doğrudan ilişkili olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla, söz konusu temalar yalnızca bireysel sanatçı tercihleri değil aynı zamanda dönemin sosyoekonomik yapısının sanatsal yansımaları olarak da değerlendirilebilir.

Duvar resimlerinde bir diğer önemli unsur ise sanatçılardır. Semiha Sumer ve Ayetullah Sumer, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatında büyük bir öneme sahip iki isimdir. Yukarıda da belirtildiği gibi Ayetullah Sumer, Güzel Sanatlar Akademisinde fresk atölyesini kurmuş ve bu alanda birçok öğrenci yetiştirmiştir. Sanatçının, devlet kurumları ve bankalardan aldığı duvar resmi siparişleri, hem günümüze ulaşan eserler hem de aile arşivindeki efemeraler aracılığıyla belgelenmiştir. Semiha Sumer ise Güzel Sanatlar Akademisinden resim eğitimi almış ve duvar resmine, Ayetullah Sumer ile evliliğinden sonra başlamıştır. Bu alanda eşile birlikte önemli eserler üretmiş olan Semiha Sumer, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatında şu ana kadar tespit edebildiğimiz en erken tarihli kadın sanatçıdır.

Bu çalışmada, alan araştırmasının yanı sıra etütler, fotoğraflar ve çeşitli fatura ile sözleşmelerden oluşan efemeraler da kullanılmıştır. Özellikle efemeraler, üretim sürecine dair önemli ve özgün bilgiler sunmaktadır. Ör-

neğin, 17 Ağustos 1957 tarihli bir belgede, dört duvar resminin yapımı için 20 Ekim 1956 tarihinde bir sözleşme imzalandığı bilgisine yer verilmiştir. Söz konusu belgeler, sanatçıların kurumsal bir sipariş alması ile eserin tamamlanması arasında yaklaşık bir yıl süren bir süreç yaşandığını göstermektedir. Bu durum, duvar resimlerinin tasarım ve üretim aşamalarının özenle planlandığını ve titizlikle yürütüldüğünü ortaya koymaktadır (Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ Faturası,¹² 1957; Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ Vergi Ödemesi,¹³ 1957).

Sonuç olarak, Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlük Binası'ndaki duvar resimleri, Cumhuriyet Dönemi duvar resimleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu eserler, 1950'li yılların mimari ve sanat ilişkisini yansıtırken, aynı zamanda sanatçıların üretim yöntemlerine de ışık tutmaktadır. Ayrıca, seçilen temaların kurumun işleviyle uyumlu olması, eserlerin anlam derinliğini ve önemini artırmaktadır.

Sanatçıların ortak siparişler alarak Türkiye'nin farklı kentlerinde üretimler gerçekleştirmesi, Cumhuriyet Dönemi duvar resmi sanatı açısından önemli bir veridir. Ayetullah Sumer hakkında birçok çalışma ve gazete haberi mevcutken, ne yazık ki Semiha Sumer gerektiği şekilde görünür olamamıştır. Çift olarak yaptıkları duvar resimleri de genellikle Ayetullah Sumer'e atfedilmiştir. Bu durum, Semiha Sumer hakkında daha kapsamlı ve derinlemesine çalışmalar yapılması gerektiğini göstermektedir.

Kaynakça

- Akpınar, H. A. (2018). Lodos fırtınalarının, adaların ve sisli İstanbul manzaralarının ressamı. *Deniz Mecmuası*, 12, 92-98.
- Akpınar, H. A. (2020). *Bir Cumhuriyet akıncısı Türkiye'de milli sanayinin mimarlarından Nurullah Esat Sumer*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- B. Sumer, şehrimiz ve çevresi manzaralarından 20 kadar tablo hazırladı. (1939, 18 Eylül). *Haber*. [Gazete Kupürü].
- Berk, N. ve Özsegin, K. (1983). *Cumhuriyet Dönemi Türk resim sanatı*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Blanc, E. (1930). Notes d'art exposition Nuzhet Ayetoullah chez Jouvené, *La Vie Marseillaise Hebdomadaire*. [Gazete Kupürü].

12 1957 tarihli Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ faturasına aile arşivinden erişilmiştir.

13 1957 tarihli Türkiye Şeker Fabrikaları AŞ vergi ödemesi belgesine aile arşivinden erişilmiştir.

- C. G. (1931). M. Nuzhet Ayetoullah peintre Turc expose à Marseille. *Marseille Libre*. [Gazete Kupürü].
- D. H. (1931, 22 Haziran). Notes d'art. *Le Petit Marseillais*. [Gazete Kupürü].
- Fresk Atölyesi. (1934, 24 Şubat). *Cumhuriyet*, s. 5.
- Geraud, P. (1930). Nuzhet Ayetoullah, peintre Turc. *La Vie Marseillaise*, s. 9.
- Güler, S. A. (2007). Osmanlı Ressamlar Cemiyeti ve Naşir-i Efkâr-ı Ehl-i Hıref'den özgür ressamlar örgütüne. Y. Özdemiroğlu (Yay.Haz.), *Osmanlı Ressamlar Cemiyeti Gazetesi 1911-1914* içinde (s. XI-XIX). Kitap Yayınevi.
- Kalmık, E. (1944). Mimaride resmin yeri. *Mimarlık*, 6, 2-9.
- Karaaslan, M. (2024). İzmir'den dünyaya açılan bir sanatçı Ayetullah Sumer. İzmir Kalkınma Ajansı Yayınları.
- Karaaslan, M. ve Şahin Tekinalp, A. P. (2023). Cumhuriyet Dönemi duvar resimlerine bir örnek: Zümrüt Palas Apartmanı, *Turkish Studies*, 18(2), 577-591.
- Kıymetli bir ressamımız. (1933, 15 Mayıs). *Akşam*, 9.
- Les beaux-arts Nuzhet Ayetoullah chez Jouvené. (1937, 17 Haziran). *Massalia*. [Gazete Kupürü].
- Milli Eğitim Müdürlüğü belgesi. (1961, 17 Şubat). [Belge].
- Monfort. M. (2013). Paul Baudouin, Georges Pradelle et l'association "la Fresque". *In Situ*, 22, 1-8. DOI:10.4000/in-situ.10748
- Morro, C. (1933, 30 Ağustos). Nuzhet Ayetoullah. *Le Revue Moderne*. [Gazete Kupürü].
- Pamir, U. (1986). Cumhuriyet Döneminde Ankara'daki duvar resimleri 1928-1980. (Tez no. 1058) [Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>
- Partimizin güzel bir teşebbüsü ve kıymetli san'atkârimız. (1939, 20 Teşrin-i Evvel). *Anadolu*, 2.
- Sumer, A. (1977). *Resim'de 60 yıl*. Yayl. y.
- Taneri, S. F. (2002). *Eğitimci ve sanatçı kişiliğiyle Ayetullah Sümer*. (Tez no. 111217) [Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi. <https://tez.yok.gov.tr>
- Tufan, A. (1940, 11 Haziran). Milli Şefin huzurunda iki buçuk ay. *Yedigün*, 15, 6-7.
- Turpin, G. (1932, 6 Temmuz). Exposition Nuzhet Ayetoullah. *Les Services Publics*. [Gazete Kupürü].
- Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. faturası. (1957, 17 Ağustos). [Belge]
- Türkiye Şeker Fabrikaları A. Ş. vergi ödemesi. (1957, 10 Ekim). [Belge].
- Üren, E. (1944). Mimarlıkta resim. *Mimarlık*, 3, 31.